

**DUNYONING RIVOJLANGAN DAVLATLARIDA MAHKUMLARNING
TAKROR JINOYAT SODIR ETISHINING OLDINI OLISH BO'YICHA
TA'LIM DASTURLARI VA TAJRIBALARI**

Ikanova Lazokat Sultonnazir qizi

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti

lazokat.ikanova@icloud.com

Annotatsiya: Qamoqxonalarda ta'lim olishning ahamiyati hozirda ko'plab mamlakatlar tomonidan tan olingan. Ta'lim ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tayotgan shaxslarga ko'rsatiladigan kompleks tadbirlarning bir qismi bo'lib, ularning barchasi bitta kompleks maqsadga erishishga qaratilgan - sobiq mahkumlarni ijtimoiylashtirish va reintegratsiya qilish va takroriy jinoyatlarni kamaytirish.

Kalit so'zlar: ta'lim, mahkumlar, takroriy jinoyatlar, umumiy ta'lim, rehabilitatsiya, retsidiv.

Turli mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, qamoqxonadagi odamlar umumiy aholiga qaraganda doimiy ravishda kam ta'lim tajribasiga ega. Hech qanday shubha yo'qki, takroriy jinoyatlar darajasi va ta'lim darajasi o'rtasida teskari bog'liqlik mavjud, bunda ta'lim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, shaxsning qayta hibsga olinishi yoki qamoqqa olinishi ehtimoli shunchalik kam bo'ladi.

Buyuk Britaniya birinchilardan bo'lib o'zining axloq tuzatish muassasalarida ta'limni to'liq moslashtirishga qaratilgan ishlarni tashkil etdi. Buyuk Britaniyadagi har bir mahkum ta'lim olish huquqiga ega; Barcha jazoni o'tash muassasalarida kechki ta'lim bo'yicha o'quv dasturlari ishlab chiqilib, ularning kasb-hunarga o'rgatishlari uchun sharoit yaratilgan. Buyuk Britaniya qamoqxona xodimlari ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishda quyidagi Yevropa qamoqxona qoidalariga amal qiladilar :

1. Har bir muassasada mahkumlarning qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlaydigan ijtimoiy ta'lim dasturlari ishlab chiqilishi kerak. Dasturning maqsadlari: istiqbollarni yaxshilash, qayta ijtimoiylashtirish , o'z-o'zini hurmat qilishni rivojlantirish, axloqiy tarbiya.

2. Ta'lim mahkumlarning bo'sh vaqtini tashkil etish shakli sifatida ko'rib chiqilishi, ish bilan bir xil maqomga ega bo'lishi va axloq tuzatish dasturlarining ajralmas qismi bo'lishi kerak.

3. Mahkumlar qamoqxonadan tashqarida o'qish huquqiga ega.

Mahkumlar uchun ta'lim dasturlariga katta e'tibor qaratadigan yana bir davlat bu Qo'shma Shtatlardir. AQSh Federal qamoqxonalar byurosi mahkumlarga ozodlikdan keyin ish topishda yordam berish uchun asosiy ta'lim va ish ko'nikmalarini ta'minlash

uchun turli dasturlarni taklif etadi . Barcha imkoniyatlar boshlang'ich ta'lim, ingliz tili ikkinchi til sifatida, qamoqqa olingan ota-onalar uchun darslar, sog'lom turmush tarzi darslari, kattalar uchun uzluksiz ta'lim, kutubxona xizmatlari va bo'sh vaqtni qanday tashkil etishni o'z ichiga oladi. bo'yicha ko'rsatmalar mavjud

Ko'pgina hollarda, o'rta maktab diplomi yoki umumiy ta'lim to'g'risidagi guvohnomaga ega bo'lmagan mahkumlar asosiy ta'lim dasturida ishtirok etishlari va kamida 240 soatlik treningda qatnashishlari yoki umumiy ta'lim to'g'risidagi guvohnoma olishlari kerak. Rivojlanish (GED) sertifikatini ular darslarga borishlari kerak. Ingliz tilini bilmaydigan mahkumlar ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganishlari kerak.

Skandinaviya davlatlari o'zlarini takroran jinoyat sodir etishni kamaytirishda eng muvaffaqiyatli davlatlar ekanliklarini isbotladilar. Skandinaviya mamlakatlaridagi qamoqxonalarda mahkumlarni rehabilitatsiya qilish va shu tariqa o'z mamlakatlarida jinoyatning takrorlanishini kamaytirish bo'yicha dunyodagi eng samarali hisoblanadi.

Skandinaviya davlatlarining jazoga yondashuvi, ularning qamoqxona tuzilishi va jamiyatning jazo tizimi maqsadlarini idrok etishi boshqa mamlakatlarnikidan sezilarli darajada farq qiladi. Masalan, Norvegiya Daniya, Finlyandiya va Shvetsiyada qo'llanilgan qamoqxona modelini qabul qilganda, mamlakatdagi qamoqxonalarda aholisi 1950-yilda 100 000 kishiga 200 tadan 2004-yilda 65 taga kamaydi. Xuddi shunday, Niderlandiyada ham xarajatlarni kamaytirish va qamoqxona sharoitini yaxshilash uchun eksperimental qamoqxona tashkil etildi. ozodlikdan keyin mahkumlarning muvaffaqiyati, bu erda mahkumlarning huquqlari birinchi o'rinda turadi va asosiy maqsad jinoyatchilarga ularning tanlovi yaxshi va yomon oqibatlariga olib kelishini o'rgatishdir. Har bir Skandinaviya davlatining qonunlari va qamoqxona siyosati (masalan, Norvegiya, Shvetsiya, Finlyandiya, Daniya) bir oz farq qilsa-da, umuman olganda, Skandinaviya qamoqxonalari tizimi boshqa mamlakatlarnikidan farq qiladi, qamoqqa olish va takror jinoyat sodir etish holatlari yuqori. Jazo siyosatidagi o'zgarishlar natijasida Skandinaviya mamlakatlari huquqbuzarlarni rehabilitatsiya qilish va tarbiyalashda yanada ijobiy natijalarga erishdi.

Ozodlikdan mahrum qilish instituti va jazoning maqsadi haqida oddiy (oddiy) tushunchaga ega bo'lgan ko'plab odamlar uchun deyarli faqat jazo choralari tayanmaydigan, lekin mahkumlarning huquqlari va rehabilitatsiyasi bilan shug'ullanadigan qamoqxona tizimini tasavvur qilish qiyin. Dunyoning boshqa davlatlaridan, xususan, Amerika qamoqxonalari tizimidan farqli o'laroq, Shimoliy Yevropa qamoqxonalari tizimi mahkumlarni residivizmga qarshi bevosita kurashish uchun rehabilitatsiya qilishga xizmat qiladi. Misol uchun, Evropadagi eng yirik qamoqxonalarda o'rtacha 350 ga yaqin mahbus bor bo'lsa, Skandinaviya qamoqxonalari aksariyati nisbatan kichik va 100 dan ortiq mahbusni saqlamaydi. Kichik qamoqxona falsafasi mamlakatning turli hududlarida mavjud bo'lgan qator

qamoqxonalarni saqlab qolish, mahkumlarga o'z oilalari va jamoalariga yaqinroq yashash imkonini berish g'oyasiga asoslanadi. Shunday qilib, Shimoliy Yevropa mamlakatlaridan kelgan mahbuslar qamoqxona devorlari ichida rehabilitatsiya xizmatlarini olish orqali ham oilaviy aloqalarni, ham jamiyat ildizlarini saqlab qolishlari mumkin.

Shimoliy Yevropada ta'lim olish imkoniyatlari ham ustuvor va mahkumning huquqidir. Mahkumlarni o'qishni davom ettirishni rag'batlantirish uchun tegishli tayyorgarlik va kadrlar ta'minlanadi. Mahkumlar maktabda to'liq vaqtda o'qish imkoniyatiga ega va qamoqxonalar barcha darajadagi ta'limni, shu jumladan masofaviy ta'lim orqali kirish mumkin bo'lgan universitet darajalarini taklif qiladi.

Skandinaviya mamlakatlari sobiq mahkumlarni rehabilitatsiya qilish va ularni jamiyatga qayta integratsiyalashda ijobiy natijalarga erishdi, bu mamlakatlarda va, masalan, AQShda kasb-hunar ta'limi siyosatini solishtirish mumkin.

Qo'shma Shtatlardagi kasbiy dasturlar huquqbuzarlarga jamiyatning faol va samarali a'zosi bo'lishga yordam berish uchun amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa-da, bu dasturlarga doimiy ravishda byudjetni qisqartirish va boshqa cheklovlar ta'sir qiladi. Bu cheklovlar, masalan, mahkumning o'rta maktab diplomiga ega bo'lishi talabini o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ko'plab huquqbuzarlar dasturda ishtirok etishdan chetlashtiriladi. Shuningdek, Amerika qamoqxonalariidagi kasbiy dasturlar ko'pincha samarasiz bo'ladi, chunki ular sobiq mahkumlarga ozodlikdan keyin ish topishga yordam bermaydi. AQShdan farqli o'laroq, Skandinaviya modelining muvaffaqiyati mamlakatning potentsial ish beruvchilarni ta'minlash qobiliyatiga bog'liq. Masalan, Daniya qamoqxonalar va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning etarlicha samarali siyosatini amalga oshirdi. Ushbu mamlakatda qamoqxona modelining ishlashi jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi, masalan, jinoyatchilarni ozodlikka chiqqandan keyin davlat sektorida ishga joylashtirish. Biroq, kasbiy ta'lim dasturlari faqat ijtimoiy jihatdan maqbul xulq-atvorni saqlab, daromad keltiradigan ish bilan shug'ullanish qobiliyatini namoyish etgan shaxslarni qo'llab-quvvatlaydi.

Finlyandiyada o'zini yaxshi tutgan mahbuslar "mehnat lagerlari" deb ataladigan lagerlarga jo'natiladi va u yerda ularga qilgan mehnati uchun kam maosh oladi. O'z navbatida, ular bu daromaddan o'z xarajatlarini, jumladan, ijara, kommunal xizmatlar, oziq-ovqat va soliqlarni to'lash uchun foydalanadilar. Bundan tashqari, bu shaxslar pul tejashlari va o'z oilalarini boqishlari yoki ba'zi hollarda qurbonlarining oilalariga moddiy kompensatsiya yuborishlari mumkin. Masalan, Norvegiyadagi namunaviy ochiq qamoqxona hisoblangan Bastoy qamoqxonasi hujjatlashtirilgan xulq-atvor namunalari asosida ish bilan ta'minlash hamda mahbus va qamoqxona ma'muriyati o'rtasida ishonchli munosabatlarni rivojlantirish orqali mahkumlar o'rtasida mas'uliyat hissini shakllantirishga harakat qiladi.

Yuqorida aytilganlarning barchasidan ko'rinib turibdiki, mahkumlarning axloq tuzatish muassasasi devorlari ichida oladigan ta'limi undan foydali foydalanishdan ko'ra muhimroqdir. Ta'lim nafaqat mahkumlarga mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lish ko'nikmalarini egallashga yordam beradi, balki uni yanada takomillashtirish uchun mustahkam poydevor bo'lishi mumkin. Ta'lim va kasbiy amaliy ko'nikmalar tufayli muqaddam sudlanganlar jamiyatda normal hayotga qaytishlari, uning faol va foydali a'zosi bo'lish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin, demak, jinoyatlarning takror sodir etilishi darajasi kamayadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, mahkumlarni ijtimoiy moslashtirish masalalarini hal etishda ijobiy natijalarga erishgan xorijiy davlatlarning tajribasi O'zbekiston Respublikasi jazoni ijro etish tizimining amaliy faoliyatida e'tiborga olinishi va ushbu xorijiy tajribalar ijobiy natija berganlar O'zbekiston Respublikasining jazo tizimiga kiritilishi kerak. ular asosida davlatimiz tizimiga moslashtirilgan yo'l xaritalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pratt, J. (2008). Jazoni haddan tashqari oshirib yuborish davrida Skandinaviya istisnolari . Britaniya kriminologiya jurnali, 48(3), 275-292.
2. Ikanova, L. S. Q. (2024). SUDLANGAN SHAXSLAR VA MAHKUMLARNING XULQ ATVORI VA QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI BARTARAF QILISHDA TA'LIMNING TA'SIRI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 433-439.
3. Умарова Ф. З. КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ–ВАЖНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. Special Issue 28. – С. 429-434.
4. Umarova F. Z. Preparedness of teachers for a learner-centered educational process in school //Lifelong Education: Lifelong education for sustainable education: Works of international cooperation–V. 8/arr. NA Lobanov; sci. ed. NA Lobanov, Skvortsov VN Leningr. St. Univ. na AS Pushkin, Res. Inst. soc.-econ. and ped. probl. of LLL.–SPb.: LSU na AS Pushkin, 2010.–592 p. ISBN 978–5–8290–0905–2. – 2010. – С. 347.
5. Латипов, О. Ж. (2022). Интерпретация ихтиологической лексики в русском и узбекском языках. In Сборник научных трудов Международной научнопрактической конференции. Ташкент-Екатеринбург (pp. 65-67).
6. Tlyavgulov, I. R., Latypov, O., & Tusenkov, A. (2011). Redistribution of electrostatic charge in stabilization of oil-water emulsion. In *Oil and Gas Horizons–2011: The Third International Student Scientific and Practical Conference/Gubkin Russian State University of Oil and Gas, Russia* (p. 54).

7. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. L. P. H. DOIR//ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
8. Раджабов, Н. Н., & КЎРИНИШЛАРИ, Ў. ORIENSS. 2022.№ Special Issue 26. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbek-tilida-unli-fonemalarning-rozitsion-k-rinishlari> (дата обращения: 10.10. 2023).
9. Эркаев, Э. (2023). Нурзод Дустмуродов, and Бекзод Нуримбетов.". НЕМИС ТИЛИ ЎРГАТИШДА СОҶАВИЙ ТЕРМИНЛАР, 190-194.
10. Эркаев, Э. Т. (2019). Особенности метода переводов при обучения иностранным языкам. In *Методика преподавания иностранных языков и РКИ: традиции и инновации* (pp. 414-420).
11. Djabarovna, S. N. (2021). Synonymous pairs of lexical units. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(2), 910-913.
12. qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 334-338.
13. Умарова Ф. З. Готовность педагога к личностно-ориентированному образовательному процессу в школе //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2010. – Т. 8. – С. 385-387.
14. Умарова, Ф. З. Обучение учащихся русскоязычных школ использованию в узбекской речи вспомогательных глаголов: специальность 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)": автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук / Умарова Фарида Зикириллаевна. – Ташкент, 2000. – 27 с. – EDN ZMBEAH.